

Temakväll 2019 2006

19-21

Samling och kaffe

Temakväll
"Brott och straff"
Genomgång kring temat

Forska själv

Diskussion kring temat

Forska själv

Höstens temakvällar och föredrag

20/9 Tema: Brott & straff

Niklas Hertzman

26/9 Föredrag: Kåseri om släktforskning

Nils-Henrik Salomonsson

10/10 Föredrag: Uppsnappade brev från Karolinerna,
soldater i Norge 1716

Peter Ullgren

18/10 Tema: Rullor och annat spännande

Niklas Hertzman

24/10 Föredrag: Gamla kartor

Monika Olsson

14/11 Tema: Jordeböcker

Niklas Hertzman

21/11 Föredrag: Din släktsaga

Marianne Söderberg

7/12 Tema: Mat

Cecilia Lagesson Madeja

14/12 Julavslutning

Brott & straff

Detta ämne är som ni säkert förstår ett mycket vitt ämne. Man kan bland in det mesta här och allt man sysslade med förr och sysslar med nu, kan man ju koppla ihop med brott och straff.

Vad man får och inte får göra ...

Nästan allt vi som släktforskare stöter på vad gäller brott och straff grundar sig på 1734 års lag.

Den 13 december 1734 var sista dagen för årets riksmöte. Trots svåra och uppslitande inbördes tvister kunde ständerna till sist anta den nya lagbok, som länge syntts oundgängligen nödvändig.

Dessförinnan hade man varit hänvisad till medeltida lands- och stadslagarna, Magnus Erikssons och kung Kristoffers.

Här i Skåne hade man ju använt sig av den danska lagen och ett av villkoren i Roskildefreden var att man skulle få fortsätta använda dansk lag och rätte gångsordning och det hade man ända till 1683.

De gamla lagarna hade blivit obegripliga för gemene man och otilräckliga för rättstillämparna.

Borgarståndet vid 1734 års riksdag hade vittnat om att "riksens undersåtare i gemen äro likasom uti mörker stadde". Den nu antagna lagboken var åter "till sitt ordaförstånd ren, tydelig och klar..."

Denna nya lag trädde i kraft den 1 september 1736 och då hade 50 år förflutit sedan Karl XI tillsatt den kommission, som skulle utarbeta den efterlängtrade lagboken.

Nu, över 250 år senare är det fortfarande denna lagen som gäller i Sverige, givetvis med ändringar och modifieringar.

I 1734 års lag bevarades det medeltida begreppet balk som benämning på ett större avsnitt i lagen. Det fanns nio balkar:

Giftermålsbalken
Ärvdabalken
Jordabalken
Byggningsbalken
Handelsbalken
Missgärningsbalken
Straffbalken
Utsökningsbalken
Rättegångsbalken

I 1734 års lag bevarades det medeltida begreppet balk som benämning på ett större avsnitt i lagen. Det fanns nio balkar:

Giftermålsbalken
Ärvdabalken
Jordabalken
Byggningsbalken
Handelsbalken
Missgärningsbalken
Straffbalken
Utsökningsbalken
Rättegångsbalken

I Byggningsbalken återfinns såväl den längsta som den kortaste kapitelrubriken.

"Om den, som sårar eller dödar annans få eller hund, och om någon köper eller säljer sjukt få; så ock om få eller hund skadar annans få"

"Om bi".

Såsom särskilt svåra betraktades de brott, som begicks svikligen, "nidingsverk". När lagen i första hand bestraffar "mord" definieras detta begrepp annorlunda än nu. Mordet bestämmes sålunda: *Dräper man eller kvinna annan försåtliga och i löndom; jämställt därmed är mord å sovande, simmande, badande eller i sådant tillstånd att han sig ej värja kan. Annat dödande är dråp.*

Vår tids bestämning av mord eller dråp tar sikte på mördarens avsikt...

De straff som kunde utmätas enligt 1734 års lag kan ordnas på en trappa, där de successivt blir allt kännbarare.

Korrektion.

Privatpersoner och vissa institutioner hade rätt att utdöma och verkställa straffen. Så till exempel hade en husbonde hade rätt att aga sitt tjänstefolk, och de fattigvårdande myndigheterna att straffa sina hjon.

Böter.

Detta var det i särklass vanligaste av domstol utmätta straffet, då det var enkelt och jämförelsevis billigt att verkställa och dessutom gav samhället inkomster.

Fängelse.

Fängelser i modern mening började inrättas på 1600-talet. Därvid utnyttjade man i regel befintliga fästningar, vilket medförde att västsverige blev landets kanske fängelsetätaste område, eftersom där fanns de stora fästningarna Marstrand, Älvsborg och Varberg. Här i Skåne Malmöhus, Landskrona, Kristianstad. Man kom snart underfund med att sådana fängelser, där fångarna bodde tillsammans i stora logement, fungerade som brottsskolor. Bl.a. av det skälet började man vid mitten av 1800-talet bygga fängelser där fångarna isolerades från varandra i skilda celler.

Kroppsstraff.

Den som verkställde sådana straff kallades profoss. Alla häradsrätter, rådhusrätter och militära domstolar höll sig med en sådan. Det fanns ett flertal typer av kroppsstraff. De båda vanligaste var fängelse vid vatten och bröd, som innebar svält - ett kroppsstraff - och prygel.

Det sistnämnda bestod av spöslitning för män och risning för kvinnor. En man kunde högst dömas till "40 par spö, 3 slag av paret". Då fick hans rygg mottaga 120 slag av två sammanbundna, drygt meterlånga spön som byttes efter vart tredje slag. På personer som skulle slita spö eller ris fästes händerna vid en påle så högt att tårna nätt och jämt vidrörde marken. Ryggen var bar.

Stockstraff

Dödsstraff.

Detta verkställdes i Sverige genom hängning eller halshuggning. Det förstnämnda utdömdes nästan bara för upprepad stöld och sedelförfalskning och var därför jämförelsevis ovanligt.

Beroende på vad som efteråt gjordes med den döda kroppen, fanns det möjlighet att gradera även dödsstraffets stränghet. Kroppen kunde nämligen stympas på olika sätt, den kunde begravas olika eller inte begravas alls, och den kunde brännas.

En kurva som visar antalet avrättade per år sjunker ganska brant från äldsta tider till 1790-talet, varefter den blir i stort sett vågrät, och visar att det i Sverige avrättades något tiotal personer per år, fram till mitten av 1800-talet då avrättningar började bli mycket ovanliga. Denna fallande tendens berodde inte på minskad kriminalitet utan på att antalet brott som straffas med döden undan för undan reducerades.

Det finns uppgifter som säger att sammanlagt har ca 2000 personer avrättats i Sverige sedan 1750-talet, vilket är mycket lite internationellt sett.

Dödsstraff i fredstid avskaffades i Sverige 1921.

Dödsstraff verkställdes av en skarprättare.

På Rötter finns en avdelning med uppgifter om avrättade.

<http://www.genealogi.se/avrattade/form.php>

Avrättade i Skåne

Här nedan redovisas avrättningar i Skåne. Klicka på den avrättning (datumet) i listan som du är intresserad av.

Avrättningsdatum	Begånget brott	Avrättades hemort	Avrättningsort	Senast uppdaterad
1650	Mord, Stöld		Lyby	21 mars 2003
1702-08-25	Mord	Röke	Röke	21 april 2006
1703-07-08	Barnamord	Fjälkinge	Brösarp	21 mars 2003
1713-05-20	Barnamord	Benarp/Hästveda	Broby	18 jan 2005
1714-04-03 ca	Dråp		Ö. Ljungby	24 okt 2005
1714-11-10	Mord	Kattarp	Mörarp	21 mars 2003
1716-07-21	Dråp	Ausås	Annelöv	21 mars 2003
1723-04-19	Annat		Hörby	21 mars 2003
1727 ca	Mord		Björnekulla	21 mars 2003
1740-12-23	Tidelag	Reslöv	Annelöv	21 aug 2005
1743-03-11	Tidelag			21 mars 2003
1744	Okänt	(Hamiltons reg.)		21 mars 2003
1745-12-01 ca	Kyrkstöld	(Hamiltons reg.)		21 mars 2003
1746-03-05	Mord	Felestad	Annelöv	20 aug 2005
1746-07-01	Mord	Andrarum	Brösarp	06 april 2003
1750	Okänt	(Hamiltons reg.)		21 mars 2003
1752-04-13	Mord	-, -	Tullstorp	21 mars 2003
1753-01-13	Dråp	(Genarp)	Dalby	21 mars 2003
1753-03-07	Okänt	(Hamiltons reg.)		21 mars 2003
1753-12-07	Tidelag	Snårestad	Skärby	21 mars 2003
1754-07-27	[ej angivet]		Östra Broby	17 sept 2006 NY
1755-06-04	Giftmord	Böringe	Tullstorp	21 mars 2003
1755-08-07	Dråp		Östra Broby	17 sept 2006 NY
1756-07-13	Tidelag	Oxie, Hammarlöv		21 mars 2003
1756-11-03	Mord	S:t Peters Kloster	Dalby	21 mars 2003

Vilka fångar – vilka fängelser 1826

Kongl. Maj:ts och Rikets

Hof=Rätts öfwer Skåne och Blekinge

Circulaire=Bref

till Underlydande Domar,

angående

Fästnings=Orter för Personer, som ditdömas.

Gifwet Christianstad den 22:dre Februari 1826

Wi, President samt Ledamöter uti Kongl. Maj:ts och Rikets hof=Rätt öfwer Skåne och Blekinge förståndige de under Kongl. Hof=Rätten lydande Domare till efterrättelse att, i följd af Kongl. Maj:ts nådiga befallning i skrifwelse den 26 Augusti sistledit år till Dess och Rikets krigs=Collegium om verkställighet af en för nödig ansedd classification af fångar efter deras brott och lynnen, med afseende på den större eller mindre säkerhet, som till deras förwarande, Fästningarne kunna erbjuda, Kongl. Collegium, enligt hitkommen skrifwelse af den 7 i denna månad, ansett följande fördelning hädanefter böra iakttagas:

Att **Ny=Elfsborg, Carlsten** och **Carlskrona** anvisas åt sådane brottslingar, hwilka för lifstiden äro dömde deras frihet förlustige för de gröfsta brott, såsom mord, mordbrand, råd, stöld, sedelförfalskning och falskt myntande;

Att **Malmö** och **Landskrona** anvisas för alla på wiss tid för stöld dömde personer;

Att **Christianstad** anwises åt sådane, som äro dömde för edsöre= och Lurendrägeribrott, wårdslös eller bedräglig Conkurs samt kronobalance;

Och att **Göteborgs Fängelse** anvisas personer, dömde för militaira förbrytelser, enär desse icke äro af så grof beskafenhed att de kunna hänföras till ofwan uppräknade brott.

Då denna fördelning allt framgent bör tjena till efterlefnad, komma de hittills hwarje halft år meddelade Fånge=fördelningar att uteblifwa; Men inträffar den händelse att å någon af förenämnde Fästningar utrymme skulle saknas för den dit anwiste Fånge=Class, widtager Kongl. Krigs Collegium, efter derom erhållen underrättelse, sådane åtgärder, som för ändamålet äro mest tjenliga; Äfwensom Kongl. Collegium tillkännagifwet, att genom nu skeende flyttningar utrymme beredes för lifstids fångars emottagande för närwarande på Carlstens Fästning, och att rum finnas både i Landkrona och Malmö åt de på wiss tid för stöld till Fästning dömde personer.

Christianstad den 22 Februari 1826

På Kongl. Hof=Rättens wägnar

Casp. W. Ehrenborgh /G.Cervin

Malmöhus läns landskansli Dla:110 #126

Domböcker:

Få källor ger såg rik kunskap om människors förhållanden som domböckerna. De vittnar inte bara om brott och straff utan även om hur människor reglerat sina relationer sinsemellan, hur de har handskats med sina ägodelar och sin ekonomi.

Domböckerna är fyllda av ögonvittnesskildringar av olika situationer i privatlivet, i arbetslivet på vägar, gator och torg, i hemmen, på värdshus, i skogar, på åkrar och ängar, sjöar och vattendrag. Vi får inblickar i hur människor påverkats av krig, fred, sjukdom, fattigdom - allt i domböckerna förankras i sitt historiska sammanhang. I domböckerna blottläggs relationer mellan man och hustru, mellan rik och fattig, herrar och tjänare, makthavare och underlydande.

Det förgångna lever fortfarande mellan dombokens pärmar.

Domböcker:

Till 1849 fanns fyra instanser rörande mål som prövades vid de allmänna domstolarna. Första instans var på landsbygden häradsrätten och i städerna kämnersrätten. Andra instans var på landsbygden lagmansrätten och i städerna rådhusrätten. Tredje instans var hovrätten och fjärde instans den högsta domstolen.

År 1849 upphävdes lagmansrätterna på landsbygden och kämnersrätterna i städerna och därmed reducerades instansordningen till tre. I vissa fall utgjorde hovrätten inte andra, utan första instans, nämligen såsom ett forum privilegiatum. Hovrätt var första instans i grova brottmål, såsom hädelse mot Gud, högförräderi, landsförräderi och majestätsförbrytelse.

Hovrätt var forum privilegiatum för adelsmän i vissa mål, nämligen i svårare brottmål, i tvistemål om fast egendom, arv, testamente, bouppteckning, konkurs mm (upphörde i vissa avseenden 1864, i övriga 1916). Hovrätten var även första instans rörande brott begångna av ämbetsmän och tjänstemän, i synnerhet underdomares fel och försummelser i tjänsten.

Häradsrätternas domböcker

Häradsrätten har fram till domstolsreformen 1971 fungerat som en underrätt på landsbygden och i vissa mindre städer som var lagda under landsrätt. Häradsrätter fanns i Götaland redan före mitten av 1300-talet och infördes i Svealand med Magnus Erikssons landslag.

Vid häradsrätten dömde en nämnd bestående av häradshövdingen och tolv män (bönder) som var bosatta inom häradet. Före 1823 utsågs nämndemännen av domaren. Från och med 1823 fick bönderna valrätt vid sockenstämman.

Häradsrätterna sammanträdde till ting, där juridiska och andra för folket gemensamma frågor avgjordes.

Enligt 1734 års lag skulle häradshövdingen i varje härad hålla ting tre gånger om året: - första gången om **vintern**, andra gången om **sommaren**, tredje gången om **hösten**. Tingsterminerna meddelades till landshövdingen och kungjordes från alla predikstolar. Om något grövre brott inträffade mellan de ordinarie tingsterminerna kallades till **urtima** ting. Åren 1872 och 1935 utfärdades föreskrifter om att häradsrätterna skulle hålla flera ordinarie ting per år. Slutligen föreskrevs det i 1942 års rättegångsbalk att häradsrätterna skulle hålla ting en gång i veckan.

Ordning vid tinget

Enligt 1734 års lag, rättegångsbalken 2 kapitel 3 § skulle tingsmötet inledas med en gudstjänst. Därefter skulle häradshövdingen kungöra ting och tingsfrid och de stadgar som allmogen borde ta del av. Sedan skulle ärendena tas upp i följande ordning:

Först inteckningar som begärdes, därefter uppbud, sedan Kronans och allmänna ärenden. Därefter behandlades brottmål samt tvister mellan personer som bodde långt från tingsplatsen. Sedan kunde häradshövdingen ta upp ärenden i den ordning han själv ansåg lämplig. Alla mer tidskrävande mål skulle sparas till sist. Innan häradshövdingen for sin väg skulle han lämna utslag om varje mål eller besked om oavslutade måls fortsatta behandling vid nästa tingsmöte.

"Om laga domstol i hvarjehanda rättegångsmål"

I rättegångsbalkens 10 kapitel finns uppgifter om var ärenden som berörde personer bosatta i olika häradslän skulle behandlas.

Om en person ville stämma en annan för skuld eller annat tvistemål skulle han stämma honom inför den rätt där svaranden var bosatt. Hustrur och barn löd under den rätt där maken respektive fadern var skriven. Tjänstefolk löd under den häradslän där deras arbetsgivare var skrivna. Den som saknade fast bostad stämde i det tingsområde där han påträffades eller där han senast i riket var bosatt.

Om tvist uppstod om arv eller testamente skulle ärendet behandlas av den rätt på landsbygd eller i staden där den döde bott eller haft sin tjänst, oavsett var arvingarna var bosatta.

Om någon ville stämma person som varit förmyndare kunde det ske endera vid den rätt där arvlåtaren var bosatt eller där förmyndaren bodde.

Om tvist i handel uppstod mellan köpare och säljare i stad under pågående marknad eller under andra omständigheter, och ärenden anmäldes till domstol direkt, skulle det ske inför den rätt där handeln skett. Om tvisten behandlades först senare skulle det ske inför den rätt där svaranden var bosatt.

Om tvist uppstod om trolovning, dess fullbordande eller avbrytande, skulle ärendet behandlas av den rätt inom vilken kvinnan var bosatt, vare sig hon var kärke eller svarande. Kvinnan kunde stämma mannen hos den rätt där han fanns om så hon önskade.

Om kvinnan hade blivit lägrad och påstod att det skett under äktenskapslöfte men mannen förnekade detta, skulle ärendet behandlas vid den rätt där hon blivit hävdad.

Brott och missgärningsmål, såväl grova som mindre, rannsakades och dömdes där gärningen ägt rum, oavsett var gärningsmannen var bosatt. Om någon begått brott på flera orter prövade domaren på varje ort om han var skyldig, men domen utsades av den rätt där han sist prövades. Om det gällde svåra brott skall dessa rannsakas på varje ort men domen över den brottsliga skulle fällas vid den domstol som behandlat det grövsta brottet.